

Dariusz Kielczewski

Uniwersytet w Białymstoku

POLITYKA PAŃSTWA W SFERZE KONSUMPCJI A PROBLEM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest relacja między tendencjami w polityce państw w sferze konsumpcji a ideą zrównoważonego rozwoju. Skupienie się państw na polityce ochrony konsumenta, przy równoczesnym ograniczaniu roli sektora publicznego oraz wielkości konsumpcji publicznej i społecznej, sprawia, że cele zrównoważonego rozwoju są realizowane w coraz bardziej ograniczonym zakresie, a sama jego idea sprowadza się do ekologizacji gospodarki. Pomijanie aspektu społecznego stawia ponadto pod znakiem zapytania możliwość realizacji zasad zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: konsumpcja, ochrona konsumenta, zrównoważony rozwój, polityka zrównoważonej konsumpcji.

1. Wstęp

Kryzysowe zjawiska we współczesnej gospodarce wywierają istotny wpływ na politykę państw przez to, że prowadzą do znaczących przewartościowań i zmian w jej celach i preferencjach. Zmieniennym przykładem takich zmian jest ewolucja polityki państwa w sferze konsumpcji. Można ją postrzegać w kategoriach stopniowego wycofywania się państwa z roli gwaranta zaspokojenia potrzeb społecznych. Poszczególne kraje na ogół podążają ku dyscyplinowaniu wydatków publicznych, co oznacza, że konsumenci w większym stopniu samodzielnie finansują konsumpcję. Tendencja ta, zrozumiała z perspektywy bieżących potrzeb państwa i gospodarki, wydaje się przy tym sprzeczna z coraz powszechniej deklarowaną przez państwa ideą tzw. zrównoważonego rozwoju, a więc rozwoju, który kwestie zaspokojenia potrzeb społecznych stawia w perspektywie długookresowej oraz w perspektywie całości danego pokolenia. Oznacza to, że coraz bardziej jednoznacznie interpretuje się zrównoważony rozwój jako ideę ekologizacji gospodarki, a aspekt społeczny tej idei nie tylko jest pomijany, ale również realizuje się działania doń przeciwnie. Podaje to w wątpliwość sens polityki trwałego rozwoju. W artykule zostanie to przedstawione na przykładzie polityki trwałej konsumpcji.

2. Interwencjonizm państwa w sferze konsumpcji

Polityka państwa w sferze konsumpcji zawsze wywierała znaczący wpływ na zachowanie gospodarstw domowych. Wpływała na wybory konsumenckie, kształtowała określone style życia, współprzesądzała o osiągniętym poziomie życia. Znamienny był także kierunek jej ewolucji.

W XX wieku państwo równocześnie oddziaływało na konsumpcję oraz występowało po stronie podaży. Po II wojnie światowej wiele krajów realizowało założenia keynesizmu względnie ekonomii marksistowskiej. Oznaczało to przejście przez państwo funkcji menedżera gospodarki i życia społecznego. W krajach kapitalistycznych owocem tej polityki był rozwój sektora publicznego zarządzanego bezpośrednio przez organy państwowe, a także rozwój zabezpieczenia socjalnego, co przyczyniło się w krajach wysoko rozwiniętych do poprawy warunków życia oraz współtworzyło rozwój społeczeństwa konsumpcyjnego. W krajach socjalistycznych państwo przejęło rolę organizatora całokształtu życia gospodarczego, co pozwoliło na osiągnięcie względnego bezpieczeństwa socjalnego konsumentów, przy niższym poziomie konsumpcji i szerszej rozumianym poziomie życia niż w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Tak więc jedną z istotnych ról polityki państwa było zaspokajanie potrzeb społeczeństwa, a rządy zostały uznane za instytucje odpowiednie do rozwiązywania poszczególnych problemów społecznych oraz realizacji zadań o charakterze społecznym.

Na dłuższą metę państwo nie mogło podolać ciężarowi rozrastającego się sektora publicznego i związanemu z tym wzrostowi wydatków budżetowych. W wielu krajach następowało stopniowe wycofywanie się państwa z gospodarki, polegające na liberalizacji reguł gospodarowania oraz prywatyzacji¹. Nie była to wprawdzie tendencja uniwersalna, gdyż sprowadzała się głównie do zmiany form interwencjonizmu państwowego w krajach wysoko rozwiniętych, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii i USA, ale w pewnym zakresie dotarła także do krajów transformacji ustrojowej. Było to dla postsocjalistycznych społeczeństw rzeczywistością całkiem nową, gdyż przywykły one do szczególnie silnego interwencjonizmu i dominacji sektora publicznego w szeregu sfer konsumpcji. Dotyczyło to zwłaszcza dostępu do dóbr merytorycznych: edukacji, służby zdrowia, pomocy socjalnej.

Opisana wyżej „ewakuacja” państwa ma charakter wybiórczy. Przystaje ono stopniowo odgrywać rolę producenta, za to rośnie jego ingerencja w sferę konsumpcji, która wyraża się głównie w:

- przejmowaniu funkcji ochrony praw i edukacji konsumenta;
- regulacji sfery obrotu towarowego i parametrów techniczno-użytkowych dóbr konsumpcyjnych;

¹ C. Bywalec, L. Rudnicki, *Konsumpcja*, PWE, Warszawa, s. 150-153; D. Kielczewski, *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008, s. 181-190.

- koncesjonowaniu i certyfikowaniu produkcji i dystrybucji wybranych dóbr konsumpcyjnych.

Te kierunki oddziaływania państwa wynikają z uwarunkowań rynkowych. „Masowa produkcja dóbr konsumpcyjnych oraz wzrost zamożności społeczeństw i towarzyszący temu intensywny marketing systematycznie pogarszały tzw. przejrzystość rynku i powodowały zagubienie się na nim konsumenta. Konsument, który miał być – zgodnie z liberalnymi koncepcjami – »królem rynku«, coraz częściej stawał się jego niewolnikiem i ofiarą. W tej sytuacji niezbędne się stało dostarczenie konsumentom odpowiedniego oręża, czyli przede wszystkim informacji o produktach i regułach handlu”².

Wydaje się, że w polityce państw taka tendencja nasila się. Problemy państw z deficytem budżetowym, łącznie z sytuacją radykalnego kryzysu finansów publicznych, jak w Grecji albo Irlandii, sprawiły, że podejmuje się działania mające na celu wzrost dyscypliny budżetowej, przede wszystkim zaś ograniczanie wydatków. Oznacza to dalsze wycofywanie się państwa ze sfery podaży i skupienie się na polityce ochrony konsumenta, który zapewne będzie jeszcze bardziej samodzielny w swoich decyzjach dotyczących zaspokajania potrzeb i jednocześnie będzie zmuszony w większym stopniu samodzielnie finansować owo zaspokajanie. Zapewne oznacza to wzrost ograniczeń budżetowych w gospodarstwach domowych, a co za tym idzie, większą odpowiedzialność za decyzje finansowe, i może niekorzystnie wpłynąć (przynajmniej w krótkim okresie) na poziom zaspokojenia potrzeb, a tym samym poziom dobrobytu społecznego.

Opisywana zmiana kursu pociąga za sobą wszak specyficzne problemy i dylematy oraz stawia pod znakiem zapytania niektóre deklaracje i ambicje państw głoszone w dokumentach programowych na szczeblu krajowym i na arenie międzynarodowej. Dotyczy to przede wszystkim realizacji zasad zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*), która to zasada, powszechnie uznawana za kierunek dążeń rozwojowych państw wysoko rozwiniętych, zwłaszcza krajów Unii Europejskiej, w sytuacji obecnych kierunków oddziaływania państwa staje się ideą o coraz bardziej ograniczonych możliwościach realizacyjnych. Nie jest intencją autora wykazywanie w tym miejscu słuszności założeń zrównoważonego rozwoju. Pragnie on jednak zwrócić uwagę na fakt, że deklaracje polityczne dotyczące kierunków rozwoju powinny być realizowane w rzeczywistości prowadzonej polityce. Obecny trend sprawia, że deklaracje stają się w coraz większym stopniu obietnicami bez większego pokrycia, mającymi w znacznej mierze charakter zbanalizowanego rytuału podkreślającego słuszność haseł o sprawiedliwości wewnątrz- i międzypokoleniowej oraz o ochronie środowiska, za którymi podąża coraz mniej faktycznej aktywności państwa. Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju wymaga bowiem

² C. Bywalec, L. Rudnicki, wyd. cyt., s. 151-152.

szczególne rodzaje interwencjonizmu państwa, od którego poszczególne kraje wydają się odchodzić.

Narracja zrównoważonego rozwoju jest rozwijana od lat 70. XX wieku. Rozważania nad tą koncepcją są zdominowane przez autorów z nurtu ekonomii środowiskowej i ekonomii ekologicznej³, co powoduje, że eksponuje się kwestię zrównoważenia rozwoju gospodarczego z wymogami ochrony środowiska⁴. Tak również w praktyce wygląda polityka zrównoważonego rozwoju, w tym (o czym będzie mowa w dalszej części artykułu) polityka tzw. zrównoważonej konsumpcji. Jednakże „klasyczna” definicja zrównoważonego rozwoju nieco inaczej ujmuje tę ideę rozwojową, mowa w niej bowiem o zaspokajaniu potrzeb współczesnego pokolenia bez ograniczenia możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe generacje⁵. Znaczenie ma więc zarówno międzypokoleniowa trwałość rozwoju, jak też zaspokojenie potrzeb w perspektywie ogólnogeneracyjnej. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że chodzi o dostęp do tzw. dóbr merytorycznych, czyli takich, o których sądzi się, że powinny być dostępne ogółowi społeczeństwa. W warunkach wolnego rynku nie zawsze jest to możliwe – zazwyczaj w każdej sytuacji pojawia się grupa konsumentów ekonomicznie wykluczonych, którzy dostępu do dóbr merytorycznych nie mają. Wynika z tego, że polityka zrównoważonego rozwoju wymaga raczej tradycyjnej roli państwa: występującego po stronie podaży, dbającego o zaspokojenie podstawowych potrzeb konsumentów.

Dodatковым argumentem w przypadku Polski jest sytuacja gospodarcza i społeczna w regionach zapóźnionych rozwojowo⁶. Sektor publiczny spełnia w nich szczególną funkcję w procesach rozwojowych. Jednostki tego sektora są tu zazwyczaj największymi pracodawcami. „Kurczenie się” sektora publicznego ze względu na niekorzystne procesy demograficzne oraz relatywnie niski poziom przedsiębiorczości w tych regionach oznaczać będzie zapewne pogłębienie występujących problemów społecznych, takich jak np. bezrobocie i pogłębianie się dystansu rozwojowego. Jest to niewątpliwie sprzeczne z ideą zrównoważonego rozwoju.

³ Por. np.: D. Kielczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyd. WSE, Białystok 2009; D. Pearce, *Ecological Economics and the Ecology of Economics*, Edward Elgar, Cheltenham 2000; M. Munashinga, *Towards Sustainomics*, Edward Elgar, Cheltenham 2001; B. Poskrobko (red.), *Obszary badań nad zrównoważonym rozwojem*, Wyd. WSE, Białystok 2007.

⁴ Por. np.: E.P. Lawn, *Grounding the Ecological Economics Paradigm with Ten Core Principles*, „International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology” 2002, vol. 2, no. 1; *Investing In Natural Capital*, ed. A.M. Jansson, M. Hammer, C. Folke, R. Constanza, International Society for Ecological Economics, Island Press, Washington 1994, s. 4-22; T. Panayotou, *Economic Growth and the Environment*, „UNECE Economic Survey of Europe”, no. 2.

⁵ H. Rogall, *Oekologische Oekonomie*, Wiesbaden 2008.

⁶ Por. np. A.F. Bocian (red.), *Podlasie. Dwie dekady transformacji*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009.

3. Polityka ochrony konsumenta – istota, modele, kierunki oddziaływania w Unii Europejskiej i Polsce

Obecna aktywność państw w sferze konsumpcji w coraz większym stopniu skupia się na polityce ochrony konsumenta, która polega głównie na ochronie przejrzystości rynku zgodnie z ideą przedstawioną w 1962 r. w orędziu prezydenta J.F. Kennedy'ego do Kongresu USA. Zostały wtedy sformułowane cztery podstawowe prawa konsumentów:

- do bezpiecznej konsumpcji,
- do rzetelnej informacji o towarach,
- do swobodnego wyboru dóbr konsumpcyjnych i sposobu zaspokajania potrzeb,
- do publicznego wyrażania poglądów i skutecznego dochodzenia roszczeń z tytułu szkód spowodowanych konsumpcją⁷.

Można wskazać następujące prawidłowości ujawniające się w dotychczasowych działaniach państw z zakresu tej polityki. Jest ona ukierunkowana na ochronę interesów ekonomicznych konsumenta oraz uwzględnia wpływ dóbr i usług na życie i zdrowie ludzi i skutki ekologiczne konsumpcji (zmierza w kierunku ograniczenia kosztów zewnętrznych konsumpcji). W kształtowaniu postaw konsumencyjnych największy nacisk kładzie się na instrumenty pozaekonomiczne, a instrumenty ekonomiczne skierowane są raczej w stronę producentów. Regulacje konsumpcji zmierzają w dwóch kierunkach: dążenia do zapewnienia konsumentowi swobody wyboru i podejmowania decyzji, a zatem ochrony autonomii konsumenta, oraz kształtowania wzorców zaspokajania potrzeb zgodnych przede wszystkim z kierunkami ekologizacji tych procesów (edukacja ekologiczna i zdrowotna konsumentów). Ten drugi trend w polityce ochrony konsumenta jest ściśle związany z ideą trwałego rozwoju w jej wąskim („proekologicznym”) znaczeniu.

Rozróżnia się trzy modele polityki ochrony konsumenta. W modelu francuskim organy administracji publicznej dysponują szerokimi uprawnieniami regulacyjnymi, a pozarządowe organizacje konsumenckie wspierają ich działania. Model niemiecki bazuje na aktywności ruchów ochrony konsumenta. Natomiast model amerykański opiera się na rozbudowanym systemie odpowiedzialności odszkodowawczej producentów⁸. Polityka ochrony konsumenta w Polsce jest zdeterminowana przez model francuski, realizowany w większości krajów Unii Europejskiej oraz na poziomie wspólnotowym. Działania podejmowane w okresie przedakcesyjnym stanowiły niemal dokładne odwzorowanie standardów unijnych tej polityki (tab. 1).

⁷ C. Bywalec, L. Rudnicki, wyd. cyt., s. 152.

⁸ Szerzej zob. D. Kielczewski, *Konsumpcja zrównoważona*, Difin, Warszawa 2011.

Tabela 1. Programy ochrony konsumenta w Polsce a program Unii Europejskiej

Polska	Unia Europejska (Pierwszy Program EWG)
Wzmocnienie systemu ochrony bezpieczeństwa zdrowotnego konsumenta	Prawo do bezpieczeństwa i ochrony życia i zdrowia
Wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego konsumenta	Prawo do ochrony interesów ekonomicznych
Ułatwienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości	Prawo do dostępu do wymiaru sprawiedliwości
Stworzenie warunków prawnych i finansowych rozwoju ruchu konsumenckiego Aktywizacja organów samorządowych w zakresie działalności prokonsumenckiej	Prawo do reprezentacji konsumentów przed sądami oraz przy przygotowywaniu regulacji prawnych
Zapewnienie dostępu do informacji i edukacji konsumenckiej	Prawo do informacji i edukacji

Źródło: opracowanie własne.

Będąca zatem podstawowym punktem odniesienia do działań z zakresu ochrony konsumenta w Polsce polityka Unii Europejskiej (prowadzona przez Europejską Wspólnotę Gospodarczą, a obecnie przez Wspólnoty Europejskie) wynika z opisanych wyżej założeń. Uznaje się w niej, że siły rynkowe na Jednolitym Rynku Europejskim nie zapewnią dostatecznego, w miarę jednolitego w poszczególnych państwach członkowskich stopnia ochrony interesów konsumentów, a w szczególności bezpieczeństwa nabywanych przez nich produktów i usług. W relacji z producentem konsument jest stroną słabszą. Ze względu na odmienne tradycje społeczno-kulturalne oraz uwarunkowania polityczne, narodowe uregulowania w tej dziedzinie są bardzo zróżnicowane. Niektóre kraje (w tym Polska) przyjęły system regulacyjny i utworzyły w ramach administracji państwowej silne struktury instytucjonalne, zajmujące się ochroną konsumentów, realizując model francuski tej polityki. Część krajów polega na samoregulacji i samodyscyplinie podmiotów gospodarczych, pozostając przy modelu niemieckim. Uregulowania na poziomie wspólnotowym mają więc za zadanie doprowadzić do zharmonizowania ochrony konsumentów w poszczególnych krajach.

Historia polityki ochrony konsumentów w Unii Europejskiej sięga połowy lat 70. W 1972 r., na szczycie w Paryżu, szefowie państw i rządów krajów członkowskich wezwali do podjęcia działań na rzecz lepszej ochrony konsumentów w EWG. Realizując postanowienia szczytu, Komisja Wspólnot Europejskich przedstawiła pierwszy Program działań na rzecz ochrony i informacji konsumentów, który został przyjęty przez Radę w 1975 r. W programie tym po raz pierwszy zdefiniowano pięć głównych kierunków wspólnej polityki na rzecz konsumentów, zbieżnych z pięcioma podstawowymi prawami konsumentów, za jakie uznano:

- prawo do bezpieczeństwa i ochrony zdrowia;
- prawo do ochrony interesów ekonomicznych;

- prawo do odszkodowań;
- prawo do informacji i edukacji;
- prawo do reprezentacji⁹.

Polityka ochrony konsumentów nabrała dynamiki wraz z uchwaleniem i wejściem w życie w 1987 r. Jednolitego Aktu Europejskiego. Głosił on, że przy rozwoju rynku wewnętrznego za podstawę należy przyjąć „wysoki poziom ochrony” w dziedzinie zdrowia, bezpieczeństwa, ochrony środowiska i konsumentów. Zapis ten stał się podstawą prawną polityki ochrony konsumentów we Wspólnotach Europejskich. Ponadto Jednolity Akt Europejski zniósł wymóg jednomyślności przy podejmowaniu przez Radę decyzji w wielu kwestiach powiązanych z ochroną konsumentów. Polityka ochrony konsumentów stała się częścią kompleksowej polityki mającej na celu zakończenie budowy rynku wewnętrznego. Dalszy rozwój wspólnotowej polityki ochrony konsumentów nastąpił wraz z podpisaniem oraz wejściem w życie 1 listopada 1993 r. Traktatu z Maastricht, który do Traktatu o WE wprowadził nowy Tytuł XI – „Ochrona konsumenta”. Polityka ochrony konsumentów uzyskała wówczas rangę samodzielnej polityki, niezależnej od polityki rynku wewnętrznego. Dało to podstawy do zainteresowania się przez Wspólnotę nowymi tematami ważnymi dla konsumentów, m.in. usługami finansowymi (w tym kredytem dla konsumentów), prawem żywnościowym, umowami na odległość, reklamą porównawczą. Wraz z pojawieniem się choroby BSE, szczególny nacisk położono na ochronę zdrowia konsumentów i bezpieczeństwo żywności¹⁰.

Nowe bodźce do rozwoju polityki ochrony konsumentów stworzył Traktat amsterdamski. Zmieniony w jego wyniku art. 199a Traktatu o WE (art. 153 w wersji skonsolidowanej) wyszczególnia wszystkie cele polityki ochrony konsumentów prowadzonej przez Wspólnotę, a ponadto stwierdza, że ochrona konsumentów powinna być brana pod uwagę przy nakreślaniu i wprowadzaniu w życie wspólnotowej polityki we wszelkich obszarach. Działania skupione są na trzech głównych kierunkach: a) wzmocnienie reprezentacji interesów konsumentów (bardziej efektywny proces konsultacyjny na różnych szczeblach) i edukacji konsumenckiej (kampanie informacyjne, rozbudowa sieci centrów informacyjnych i doradczych dla konsumentów); b) ochrona zdrowia i bezpieczeństwa konsumentów (stała, naukowa analiza ryzyka zdrowotnego, odpowiednia legislacja gwarantująca większe bezpieczeństwo, większa sprawność działania w sytuacjach kryzysowych); c) ochrona interesów ekonomicznych konsumentów (w szczególności uwzględnianie interesów konsumentów w prowadzonej przez Wspólnotę polityce w innych dziedzinach, takich jak telekomunikacja czy transport, oraz przy reformowaniu Wspólnej Polityki Rolnej)¹¹.

⁹ Polityka ochrony konsumentów Unii Europejskiej, http://www.exporter.pl/zarzadzanie/patrz_rowniez/unia_2_konsument.html, 2011-03-23.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

Należy zaznaczyć, że w Polsce w dalszym ciągu ranga polityki ochrony konsumenta jest mniejsza niż ranga polityki społecznej, której ambitne i szeroko zakrojone cele nadal są realizowane. Jednakże w obecnej sytuacji finansów publicznych, ze względu na konieczność ograniczenia wydatków budżetowych, wydaje się, że proporcje między obiema politykami stopniowo zaczną się zmieniać, a państwo zapewne będzie się wycofywać ze strony podażowej. Z perspektywy realizacji celów zrównoważonego rozwoju będzie to oznaczać ich zawężenie do wymiaru ekologicznego. Niektóre tendencje zmian w polityce państwa można ocenić jednoznacznie jako przejawy odwrotu od myślenia w kategoriach długookresowego rozwoju gospodarczego na rzecz prób rozwiązywania bieżących, doraźnych problemów. Tak ocenia się np. zmianę w funkcjonowaniu systemu emerytalnego w Polsce, którą można postrzegać jako naruszenie zasady solidarności (a więc także, zgodnie z narracją zrównoważonego rozwoju, sprawiedliwości międzypokoleniowej).

Bez wątpienia rozbudowa celów, zasad i priorytetów polityki ochrony konsumenta jest działalnością bardzo pożyteczną, ponieważ kształtuje świadomego konsumenta, bardziej racjonalnie zaspokajającego swoje potrzeby. Jednakże równoczesne ograniczanie funkcji socjalnych państwa może oznaczać, że ze względu na ograniczenia budżetowe najuboższych gospodarstw domowych również ta polityka może okazać się skuteczna tylko w ograniczonym stopniu. Trudno mówić o racjonalnej konsumpcji w sytuacji problemów z zaspokojeniem podstawowych potrzeb.

Jednocześnie zmiana priorytetów polityki państw wpływa na kształt polityki zrównoważonej konsumpcji.

4. Polityka zrównoważonej konsumpcji

W oficjalnych dokumentach i opracowaniach naukowych podkreśla się, że realizacja celów zrównoważonego rozwoju będzie możliwa przede wszystkim pod warunkiem zmian w stylu życia konsumentów i wypracowania modeli zrównoważonej konsumpcji. Można dostrzec dwie interpretacje tego pojęcia, co jest analogiczne do dwóch interpretacji zrównoważonego rozwoju:

- „wąską”, sprowadzającą kwestie zrównoważonej konsumpcji do zmiany stylu życia na bardziej proekologiczny¹²;
- „szeroką”, która obejmuje również kwestie zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczeństw¹³.

W rzeczywistości prowadzonej polityce zrównoważonej konsumpcji sprowadza się ją do wąskiej interpretacji tego pojęcia. Zrównoważona konsumpcja ma być konsumpcją zrównoważoną ze środowiskiem przyrodniczym.

¹² Taką definicję zaproponowała w Polsce H. Jastrzębska-Smoląga w opracowaniu pt. *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia, szanse*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

¹³ Por. np. D. Kielczewski, *Konsumpcja a perspektywy...*, s. 41-46.

Światowa debata na temat zrównoważonej konsumpcji została zapoczątkowana podczas Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. W wieńczącym tę konferencję dokumencie „Agenda 21 – Globalny Program działań” znajduje się rozdział zatytułowany „Zmiana modeli konsumpcji”, którego treści są skoncentrowane na następujących zagadnieniach:

- problem nietrwałych wzorców konsumpcji;
- krajowe polityki i strategie zrównoważonej konsumpcji.

W dokumencie podkreślono konieczność badań naukowych i międzynarodowej współpracy w tych dziedzinach. Jako najważniejsze zadania wymieniono wzrost efektywności użytkowania energii i zasobów oraz zmniejszenie ilości odpadów¹⁴.

W dokumencie „Johannesburski Plan Wdrożenia”, wieńczącym Drugi Szczyt Ziemi w Johannesburgu w 2002 r., również znajduje się rozdział poświęcony zrównoważonej konsumpcji. Priorytety w zakresie wdrażania wzorców tej konsumpcji zostały określone następująco:

- opracowanie dziesięcioletnich programów promocji zrównoważonej konsumpcji;
- rozwój czystej produkcji, idei społecznej i ekologicznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz wsparcie wszelkich inicjatyw w tym zakresie;
- uwzględnienie kryteriów ekologicznych w procedurach zamówień publicznych;
- wsparcie technologii sprzyjających ochronie środowiska;
- wdrażanie czystszych i bardziej efektywnych źródeł energii¹⁵.

Pierwszy dziesięcioletni program objął następujące zagadnienia:

- redukcję efektów odbicia, a więc ograniczenie przerzucania kosztów konsumpcji na pozostałych konsumentów i przyszłe pokolenia;
- promowanie zrównoważonej konsumpcji w sektorze publicznym;
- rozwój informacji konsumenckiej;
- rozwój ekoinnowacji i efektywności;
- uznanie kategorii cyklu życia produktu za podstawę strategii zrównoważonej konsumpcji (chodzi więc o dbałość o proekologiczny charakter produkcji, konsumpcji i utylizacji danego dobra);
- rozwój współpracy między państwami, przedsiębiorstwami, producentami i konsumentami w sferze równowagi konsumpcji.

W czerwcu 2003 r. odbyło się w Marrakeszu (Maroko) spotkanie ekspertów poświęcone koordynacji działań z zakresu wdrażania wzorców zrównoważonej konsumpcji. Był to początek tzw. procesu marrakeskiego. Jego celem jest wykorzystanie pierwszego programu dziesięcioletniego do wymiany doświadczeń i kooperacji międzynarodowej w tej sferze oraz połączenie działań na poziomie międzynarodowym, krajowym i regionalnym.

¹⁴ M.J. Welfens, J. Wiśniewski, *Wybrane problemy zrównoważonej konsumpcji*, „Ekonomia i Środowisko” 2005, nr 2.

¹⁵ Tamże.

Głównymi aktorami debaty międzynarodowej związanej z konsumpcją zrównoważoną są Komisja Narodów Zjednoczonych ds. Zrównoważonego Rozwoju, UNEP (Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych), OECD oraz Unia Europejska.

Komisja do spraw Zrównoważonego Rozwoju już w 1995 r. uchwaliła „Międzynarodowy program działań na rzecz zmiany wzorców produkcji i konsumpcji”, do którego zadań należą:

- określenie działań polityki państw związanych z istniejącymi trendami rozwojowymi konsumpcji;
- oszacowanie efektywności działań politycznych w sferze równoważenia konsumpcji.

Główną funkcją UNEP jest koordynacja działań podejmowanych w ramach procesu marrakeskiego. Ponadto UNEP wspiera i koordynuje międzynarodowe programy Czysta Produkcja (od 1988 r.) i Zrównoważona Konsumpcja (od 2002 r.). Program Czysta Produkcja dotyczy rozwoju technologii bezodpadowych i mało-odpadowych, technologii niegenerujących zanieczyszczeń i czystych produktów. Program Zrównoważona Konsumpcja dotyczy bezpośrednio zmian stylu życia i zmian w wyborach konsumenckich preferujących proekologiczne formy spożycia.

Działania OECD polegają przede wszystkim na precyzowaniu celów i instrumentów polityki zrównoważonej konsumpcji, mierników trwałości (i zrównoważenia) konsumpcji oraz na analizie konsumpcji gospodarstw domowych.

Unia Europejska uchodzi za wzorcowy przykład realizacji polityki zrównoważonej konsumpcji. W zasadzie wszystkie priorytety i cele międzynarodowe są w UE stopniowo realizowane.

Dostrzegalne jest całkowite pominięcie w tej polityce kwestii społecznych, mimo że w dokumentach końcowych Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro podkreśla się konieczność zaspokojenia podstawowych potrzeb przez ogół ludzkości, a na szczycie w Johannesburgu stwierdza się otwarcie, że ubóstwo jest najważniejszym problemem zrównoważonego rozwoju. Polityka zrównoważonej konsumpcji w jej obecnym kształcie wydaje się zatem obliczona na rzeczywistość krajów zamożnych i na ideę „zazieleniania dostatku”. W rzeczywistości krajów mniej zamożnych sukces takiej polityki jest wątpliwy. Widać to na przykładzie Polski, gdzie wyraźnie dostrzegalny jest związek świadomości ekologicznej mieszkańców poszczególnych regionów z poziomem ich dochodów. W województwach o najniższym PKB najniższy jest także poziom świadomości ekologicznej; podobnie jest z zainteresowaniem proekologicznymi formami konsumpcji¹⁶. Ograniczenie sfery socjalnej i towarzyszący jej wzrost wydatków gospodarstw domowych zapewne jeszcze pogłębią tę tendencję. Pomijanie kwestii społecznych może zatem oznaczać, że również cele ekologiczne zrównoważonego rozwoju będą realizowane tyl-

¹⁶ Por. D. Kielczewski, *Konsumpcja a perspektywy...*, s. 259-272.

ko w ograniczonym stopniu, a jego akceptacja społeczna może się znacząco zmniejszyć w związku z bardzo prawdopodobnymi znacznymi wzrostami cen, np. cen nośników energii.

5. Zakończenie

Idea zrównoważonego rozwoju postulowana jest niemal od 40 lat. Choć nie brakuje opracowań teoretycznych, deklaracji, a także konkretnych programów realizacyjnych, to jednak wydaje się, że w praktyce realizuje się ją w ograniczonym zakresie i sprowadza do wzbudzającej niekiedy poważne kontrowersje i krytykę polityki ochrony środowiska i ekologizacji gospodarki. Dobrym przykładem takiego podejścia jest polityka państwa w zakresie konsumpcji. Jej priorytety w sferze ochrony środowiska i ekologizacji gospodarki są jasno określone i próbuje się je realizować. W sferze socjalnej urzeczywistnia się strategię działania raczej przeciwną do zasad zrównoważonego rozwoju, a mianowicie następuje stopniowe wycofywanie się państwa z roli podmiotu gwarantującego zaspokojenie podstawowych potrzeb. Może to w ostateczności grozić sytuacją, że także wąsko rozumiany zrównoważony rozwój (jako model gospodarki „ekologicznej”) napotka trudności realizacyjne wynikające z braku zainteresowania ze strony samych konsumentów, mających problemy z dostępem do podstawowych dóbr i usług, stając się idealistycznym mirażem abstrahującym od realiów gospodarki.

Literatura

- Bocian A.F. (red.), *Podlasie. Dwie dekady transformacji*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009.
- Bywalec C., Rudnicki L., *Konsumpcja*, PWE, Warszawa 2002.
- Investing In Natural Capital*, ed. A.M. Jansson, M. Hammer, C. Folke, R. Constanza, International Society for Ecological Economics, Island Press, Washington 1994.
- Jastrzębska-Smolaga H., *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia, szanse*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kielczewski D., *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.
- Kielczewski D., *Konsumpcja zrównoważona*, Difin, Warszawa 2011.
- Kielczewski D. (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyd. WSE, Białystok 2009.
- Lawn E.P., *Grounding the Ecological Economics Paradigm with Ten Core Principles*, “International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology” 2002, vol. 2, no. 1.
- Munashinga M., *Towards Sustainomics*, Edward Elgar, Cheltenham 2001.
- Panayotou T., *Economic Growth and the Environment*, “UNECE Economic Survey of Europe” no. 2.
- Pearce D., *Ecological Economics and the Ecology of Economics*, Edward Elgar, Cheltenham 2000.
- Polityka ochrony konsumentów Unii Europejskiej*, http://www.exporter.pl/zarzadzanie/patrz_rowniez/unia_2_konsument.html, 2011-03-23.

Poskrobko B. (red.), *Obszary badań nad zrównoważonym rozwojem*, Wyd. WSE, Białystok 2007.

Rogall H., *Oekologische Oekonomie*, Wiesbaden 2008.

Welfens M.J., Wiśniewski J., *Wybrane problemy zrównoważonej konsumpcji*, „Ekonomia i Środowisko” 2005, nr 2.

STATE POLICY IN THE SPHERE OF CONSUMPTION VS. THE PROBLEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary: The article focuses on the relation between tendencies in state policies in the sphere of consumption versus the idea of sustainable development. The fact that the states are focused on the policy of consumer protection and at the same time reduce the role of the public sector and the amount of public consumption contributes to the realization of sustainable development aims in a considerably more limited degree and to the reduction of the very idea of sustainable development to make economy more ecological. Furthermore, the omission of the social aspect questions the possibility of realizing the principles of sustainable development.